ZBIOR

Wiadomości Tygodniowych.

w Krakowie

w Kwartale drugim pod Num: 4.

Dnia 23. Maia R. P. 1784.

O EDUKACYI.

W którym wieku, czy od siedmiu lat czy od młodości ćwiczyć Dzieci?

Są niektórzy co rozumieiąc, , że dopiero od siedmiu lat dzieci edukować należy, te daią przyczyny; kiedy poczynaią dzieci przychodzić do rozumu, w ten czas ich potrzeba ćwiczyć, bo bez poznania nie można nic zrozumieć. Ale koło siedmiu lat dzieci do poznania przychodzą, czego i same przysłowie Polskie uczy, bo gdy chcemy rozum nasz i znaniesie oka-

zać na rzeczach, mówiemy: minęło mi już lat śiedm i drugie i trzecie, jakobyśmy chcieli rzec, iż od śiodmego roku znanie rzeczy co daley i większe przychodzi. Przeto około śiedmi lat mają bydź dzieci ćwiczone.

Poki dzieci przy mamkach i piastunkach, poty nie mogą bydź przystoynie ćwiczone, bo kobiety nazbyt są miłośierne, nie dopuszczaią nic dzieciom przykrego, á ćwiczenie muśi bydź z przykrością. Ale do śiedmi lat dzieci w opiece kobiet bywaią dla karmienia, żywności, i ochędostwa. Więc od śiedmiu lat mają bydź ćwiczone dzieci.

Kiedy mogą dzieci znieść przykrość ćwiczenia, w ten czas ich potrzeba ćwiczyć, bo szkodliwa iest rzecz małe lata zabawiać wielką przykrością nauki. Ale dzieci około śiedmi lat dopiero mogą znieść przykrość ćwiczenia, gdy iaką taką dużość maią, odmianę też w komplexyi swoiey w śiedmi lat miewaią. Więc dzieci od śiedmiu lat mają bydź ćwiczone.

Kiedy podobne, łacne, z naywiększym pożytkiem ćwiczenie bywa, w ten czas ich trzeba poczynać ćwiczyć, ale w dzie-

dzieciach od śiedmi lat podobne ćwiczenie bo z poznaniem dziecinnym bywa; łacne, bo prędko poymuią podaną naukę: naypożytecznieyſze, bo w ten czas można ich wuczyć do ſpraw ich wiekowi ſłużących; więc ćwiczenie dziatek ma ſię poczynać od ſiedmiu lat.

Ze zaraz z młodych lat dzieci mają bydź ćwiczone, te są dowody. Jako członki niemowiątek proſtuią matki, powiiaią, aby ſię nie ſkrzywiły, tak też umyſły dziecińſkie gdy ieſzcze miękkie są, i jako woſk pieczęcią mogą bydź wytłoczone, do wſzelkiego ćwiczenia może obrocić.

Którzy nie mogą ſpokojem bydź, muſzą co czynić. Ale dzieci ieſzcze młode nigdy ſpokoiem mogą bydź, bo ich ciepło przyrodzone unośi, tak iż zawzdy ſię motaią, ná mieyſcu iednym nie poſiedzą. Coż mogą lepſzego czynić ſkoro poczynaią mowić, ieno ſię uczyć?

Jako dziecie w ćiele wzroſt bierze, tak też ma brać ná umyśle przez ćwiczenie. A gdy człowiek nie ieſt ſamo ciało, ani ſama duſza; lecz złożony z ciała i duſze, więc przyſtoi áby zaraz o oboygu pilne ſta-

ne ſtaranie było, zywnością, pokarmami o wzroście, ćwiczeniem, nauką o umyśle. A lubo mało co pierwſze lata mogą, jednak przecie uczyć ſię co przyſtoi dziecięciu: bo takie nauki codzień rozmnożone, wielką gromadę uczynią. Niech ſię naprzykład, iednego ſłowa dziś nauczy dziecie i codzień á za rok umieć może trzyſta ſześćdzieſiąt pięć, á za kilka lat będzie tego niemało, wſzak wzroſt za czaſem tak poſtępuie, iż z niemowiątka będzie młodzieniec dobry, nieznacznie rosnąc. Z młodych tedy lat zaraz ma bydź ſtaranie o umyſł, jako bywa o ciało.

Kto ma pamięć ten zaraz może ſię uczyć, nauka bowiem naſza ná pamięci zawiſła. Nic nie umiemy czego nie pamiętamy: á początki nauk ná ſamey pamięci zależą, bo poſtępek dalſzy w naukach, rozſądku do pamieci potrzebuie, ale małe dzieci maią pamieć chociaż rozſądku ieſzcze nie maią; Przeto małe dzieci zaraz w początkach nauk mają bydź ćwiczone. Jeśli bowiem małe dzieci możem w obyczaiach wyćwiczyć, czemużby młodość dziecinna nie miała bydź ſpoſobna do nauk? A tu mowię, iż u iednych dzieci dowcipy prędzey przychodzą do rozeznania niżeli

w ſie-

w ſiedmiu lat, u drugich ledwie po ſiedmiu u trzecich w śiedm lat. Pierwſzych zowiemy prędkoźrzałych, drugich tępemi, trzecich wczeſnemi. Zamykaiąc rzecz, mowię, iż ieſzcze od małych lat dzieci mamy ćwiczyć, iednak ſwoim obyczajem; chronić ſię potrzeba żeby wielką pracą ćwiczenia, nie były obciążane. Co i Oracze i Żołnierze zwykli czynić, gdy ci objeżdzaią zrzebce, á tamci młode woły uczą w jarzmie chodzić. O to ſtarać ſię trzeba, żeby raczey dziwowali ſię temu, dzieci czego ſię uczą, niżliby ſię mieli prawdziwie uczyć, igraiąc maią ſię uczyć nie fraſuiąc ſię, zachęcać ich do nauki należy obietnicami, daruneczkami, niezaś ſukiem i złoſnemi hałaſami.

Dalſza Kontynuacya o Ameryce połnocney.

Na dowod ſzczęśliwey Zeglugi ſwoiey, oraz chcąc uproſić więcey żołnierzow, powrocił do Hiſzpanii, maiąc z ſobą dzieſięciu niewolnikow z Ameryki, y wiele bardzo złota, ucieſzony tą wiadomością Ferdynand Krol znowu R. 1493. wyprawił Kolumba, dawſzy mu Rangę admirała, przydał mu trzy okręty wielkie, á mniey-

mnieyszych 14, żołnierzy zaś 1500. Udał się tedy tak opatrzony daley za Hiszpaniolę, po srogiey batalii którą musiał odprawić z Flotą Pogańską zostaiącą pod Kommendą niewiasty iakieyśi. Nalazł tedy daley płynąc Kubę y Jamaykę wyspy duże, y innych wysp mnieyszych 46 y tak coraz daley postępuiąc, coraz więcey naydował.

Samą Indyą pułnocną abo swiat nowy R. 1497 nalazł Ameryk Wespucius urodzeniem z Florencyi, maiąc na koszty siły od Króla Hiszpańskiego. Doskonaley potym połodniowe części Ameryki, y port wyśmienity nalazł Magellanes R. 1519. Naostatek Ferdynand Kortezyusz niezrownaną odwagą y szczęściem zawoiował oprocz Kroleſtwa mexykańskiego, wiele innych Prowincyi, bardzo w ludzie, złoto y perły bogatych.

Królestwo mexykańskie ma imie od swoiey bardzo wielkiey metropolii mexykiem nazwaney. To Królestwo w całey Ameryce połnocney iest naypierwsze y naypotężnieysze, albowiem, miało Królow hołdownikow swoich 30 z których każdy naymniey wyprowadzał woy-

ſka ſto tyſięcy. W ſamym Mexyku liczono domow mieſzkalnych 60 tyſięcy. Przecież na taką Monarchyą 400 tylko Hiſzpanow za przywodem Ferdynanda Kortezyuſza, odważyli ſię porwać y prawie po deſperacku uderzyć na ſamę Stolicę Mexyk, y tam ſamego ich Króla wziąć w niewolą, maiąc przy ſobie mało co poſiłkow od Amerykanow, y znioſſzy 150 tyſięcy, ſławny tryumf uczynili Karolowi V. Ceſarzowi, y Królowi Hiſzpańſkiemu. 1521. Długość tego Kroleſtwa według Jozefa à Coſta rozciąga ſię na mil 800 ſzerokość na 180 mil Hiſzpańs: bydła wſzelkiego, ieſt tam tak wielki doſtatek, że nie maią za człowieka maiętnego ieżeli w dobrach ſwoich nie ma 40 tyſięcy wołow.

Kraie ktore Anglikom w Ameryce połnocney właściwie należą.

Są Floryda, także Kanada, Labrador Kray przy odnodze morſkiey Hudſana nazwaney, także wyſep Nowa ziemia *Terre neve* y *Capbreton.* Florydę dopiero przez oſtatni traktat pokoju R. 1763 z Francyą y Hiſzpanią zupełnie ſobie przywłaſzczyli, ieſt to Kray bardzo obſzerny,

á po

á po większey części żyzny, lecz do tych czas ieszcze mało uprawny. *Kanada* takze pod czas ostatniey woyny, cała od Anglikow była zawoiowana, á potym, przez traktaty pokoiu, im zupełnie puszczona. Opanowanie tego obszernego, lecz mizernie uprawnego Kraju dla Anglikow, osobliwie względem handlu iest bardzo pożyteczne, co też o zimnym y pustym Kraju *Labrador* y odnodze morskiey *Hudsona* mówić można. Wysep zaś *Terre neve* Anglii nieporownany pożytek przynośi dla obfitego rybołowstwa, którym się corocznie wiele tysięcy okrętow zatrudnia.

Procz tego ieszcze do Anglikow w Ameryce należy sławny wysep Jamayka od Kromwela przywłaszczony, y wielka liczba innych, z których znacznieysze są *Barbados, Dominica, Granada*, S. Wincentego S. Chrystofora, Bachama od Króla Jerzego I. zaludniona y Bermudes.

O Koloniach tych które się utrzymały przy Anglii w Ameryce, w przyszłym Tygodniu, w szczegulności poda się obszernieysze Opisanie.

Tym czasem o Przyczynach odpadku dwunastu Kolonii skonfederowanych.

Jak

Tak wielkiey wagi przypadek, iakim była woyna przeszła w Ameryce połnocney, nie łatwo ná świecie zdarzy się. Rożne y przeciwne o Amerykanach były zdania ludzkie, iedni ich buntownikami zwali skarżąc się ná ich bezbożność, iż niewzdrygneli się przeciwko prawey swoiey zwierzchności podnieść rokosz, drudzy narzekali, na Tyrannią, gwałt y niesprawiedliwość dworu winuiąc go, iż wolnych ludzi niewolnikami chciał uczynić, w obydwoch przypadkach naturalną iest rzecz, iż każda partya starała się rzecz tę według swoiey potrzeby ganić, lub pochwalić. Ci zaś którym wszystko iedno było, czyliby Dwor Londyński, pod iedną częscią Ameryki Jedynowładztwo otrzymał, lub też że ona wolną RP. zostać miała, nayzdrowiey o tym zawsze sądzili.

Nikt nie gani teraz postępek, Niderlanczykow, Szwaycarow, 'Portugalczykow y Genueńczykow, iż się od podobnego iarzma które ná nich włożyć chciano wybili.

Podobnież mowiąc o Amerykanach sprzymierzonych w 13 Koloniach odpadłych od W. Britanii, iuż zaczynaią (po zakoń-

zakończoney ſzczęśliwie woynie y obronieniu orężem wolności ſwoiey) wſpominać z poſzanowaniem o tych mężach iakoto Adamsie Franklinie Waſchingtonie y innych, którzy tyle ſerca mieli na przywrocenie wolności Oyczyźnie ſwoiey.

Lecz któreż to było zrzodło tych wſzystkich niezgod między wielką Brytanią y temi Koloniami? mamże odkryć? á wſzakże nikomu nie tayno, że te niezgody zaraz po zawartym w Paryżu R. 1763 pokoju zaczęły ſię, który do tych Kolonii, bardzo wielkie miał wpływanie, przedtym bowiem rzadko kiedy one kłóciły ſię z Anglią, częścią dla tego, iż ieſzcze Regencyi Angielſkiey oprzeć ſię nie zdołały, częścią też iż ta wolności ich nie nadwerężyła, ale raczey usiłowała ich pomyślność wſpierać y władzę powiękſzyć.

Przedtym W. Brytanią, á oſobliwie Kolonie miały w Ameryce mocnych á do niezgody zawſze ſkłonnych nieprzyiacioł to ieſt Hiſzpanow á naybardziey Francuzow. Ci oſtatni dla sąſiedztwa w Kanadzie y Loyſianie, byli im bardzo ſtraſzni. Interes W. Brytanii wyciągał,

Kolo-

Koloniſtow, wſzelkiemi ſpoſobami według możnosci podeprzeć, áby byli w ſtanie do dania odporu Angielſkim nieprzyiaciołom w Ameryce. Interes Koloniſtow wyciągał, Matkę ſwoią Anglią ſzanować y zawſze dobrze z nią ſię obchodzić, żeby od niey podczas woyny z mocnemi ſwemi Sąſiądami bez posiłku nię byli opuſzczonemi.

Gdy ſię między Anglikami y Francuzami oſtatnia wſzczęła woyna, Anglicy za pomocą Koloniſtow całą Kanadę Florydę y Hawannę fortecę bardzo wielkiey wagi opanowali,á przez traktat pokoju, pierwſze dwie wiecznemi czasy były im uſtąpione. Już odtąd Anglia pomocy Amerykanow ná woynie, tak bardzo nie potrzebowała á ci też wzaiemnie bez iey obrony obeyść ſię mogli, á zatym związek ten, który przedtym obydwie Nacye tak mocno ſpaiał niespodzianie rozerwał ſię. Trzeba wiedzieć że gdy Anglicy przy oſtatnim traktowaniu pokoju, tak bardzo uſtąpienia ſobie Kanady domagali ſię, co Francuzom bardzo ciężko przyſzło wykonać: rzekł ieden ſławny *Miniſter* Francuſki: *Gdyby Anglicy na ſwoiey pomyślności znali ſię, tedyby nam Kanadę zoſtawili, y ieſzczeby nam ſię prosili, żebyśmy ią zatrzymali, bo*

ſkoro

ſkoro ią odbiorą, wtedy im własne ich Kolonie, nierownie więcey zadadzą do czynienia, niżeliby ſię z ſtrony Kanady ſpodziewać mogli.

Pierwſzy Krok, który Dwór zaraz po zawartym pokoju na uciemiężenie Koloniſtow uczynił, był nadzwyczayny, y niepomyślne ſkutki za ſobą pociągaiący. Koloniſtowie do tychczas handlowne z ſamą Anglią jarzmo, które ich bardzo przyciſkało, cierpliwie ponoſili, á lubo corocznie nad 6 millionow Rthrow w kupczeniu Anglikom przydać muſieli, ieſzcze to ich nie gubiło, ponieważ z inſzey ſtrony z Hiſzpańſkiemi y Francuſkiemi Koloniami bardzo zyſkowny handel prowadzili, bo tym nie tylko ſwoie, ale też Angielſkich Fabryk towary kryiomo, dla zakazanego od tamtych Dworow, z Koloniami ſwemi handlu, zawozili, á za to w tak wielkiey mnogości, złota, srebra, dyamentow y innych towarow nabywali, iż ſzkodliwy dla ſiebie handel z Anglią wytrzymać mogli. Przeto ten ukradkowy handel nie tylko dla Amerykanow, ale też dla Anglikow był bardzo pomyślny, bez którego tamci nie byliby w ſtanie do kupczenia daley z Anglią z taką krzywdą ſwoią.

W kro-

W krotce po zawartym pokoju z Francyą podobało się Dworowi Londyńskiemu, ten kryiomy Amerykanow handel wielkiemi cłami obłożyć, przez co bez wątpienia musiał osłabieć. Lecz szemranie o to w Ameryce, iako też w Angliii samey, w krotce tak wielkie powstało, iż Dwor znowu te cła znosić musiał.

Ucieszyli się z tego Amerykanie y rozumieli, iż odtąd iuż od wszelkiego uciemiężenia, w tym handlu ukradkowym będą wolni, áż oto ná niewypowiedziany podziw całego świata Regencya Angielska w R. 1765 postanowiła zupełnie temu handlowi koniec uczynić. Przeto wyznaczyła ná straż, bardzo wiele okrętow, któreby przy brzegach Amerykańskich krążyły, y wcale go zatamowały.

Poiąć niemożna co Dwor Londyński do tego postępku pobudziło, który gdyby był długo trwał w swoim wykonaniu, nie inneby skutki był za sobą pociągnął, tylko ostatnie ubostwo Amerykanow, y stratę naypotrzebnieyszego handlu dla Anglii. Przeto pilniey w to weyrzawszy Dwor upamiętał się, ponieważ toż szemranie Anglikow y rospacz Amerykanow

pra-

prawie iuż górę wzięła, zaczym to ustanowienie było zniesione, á ukradkowy handel znowu otworzony. Jednak dwor przez ten swoy postępek, już bardzo przychylność Kolonistow ku sobie był nadwątlił.

Ná nieszczęście przyszło w tych ostatnich latach *M*inisterium Angielskiemu do głowy Kolonistow otáxować, álbo ich wielkiemi podatkami obkładać, w czym do tych czas ieszcze nie byli napastowani, y to za oczywisty dowod odebrania sobie wolności mieli. Prawda iż w R. 1739. w Londyńskim Gabinecie proiekt uczyniono Kolonie Amerykańskie otaxowáć, ponieważ woyna w tym czasie z ich też przyczyny była zaczęta. Lecz sławny Minister Walpole, który ná wolność narodu Angielskiego, bardzo krzywym patrzał okiem, y gdyby to tylko w jego było mocy, byłby ią zaiste mocno okrzesał, rzekł na to, ja wykonanie tego, chcę memu następcy zostawić, któryby większą do tego miał ochotę y mniey skłonnośći do utrzymania w swoiey porze handlu Angielskiego niżeli ia. Skutek pokazuie, iż teraz w Anglii tacy ministrowie być muszą.

Reszta na potym.

TA-

TABELLA URODZONYCH ZMARŁYCH y ZASLUBIONYCH.

w Przednieyszych Państwach y Miastach Europy w Roku 1783. z przypiskami.

Miasta położone są podług większey liczby

W	*Urodziło się*	*Umarło*	*Zaślubiło się par:*
Paryżu	*19,688*	*20,010*	*5213.*
Londynie	*17,091*	*19,293*	
Wiedniu	*9,230*	*11,093*	*2332.*
Petersburgu	*6156*	*4957*	*1411.*
Amsterdamie	4,941	*9,144*	*1,235*
Berlinie	4,758	*5,129*	
Warszawie	3.734	3,011	799.
	200	256.	52.
*M*adrycie	4,686	3,664	1,533
Florencyi	3,288		
Kopenchad	3,035	*3,617*	
Hamburgu	2,670	*2.892*	*1323.*
Krolewcu	2,112	*1955;*	*950.*
Rotterdan	*1,792*	*1797.*	*655.*
Strasburgu	*1,552*	*1848.*	
Gdańsku	*1,409*	*1837*	*367.*
Utrechcie	*1279*	*866.*	*355.*
w Monachium	*1190*	*1406.*	*225.*
w Leydzie	*1038*	*1189.*	*268.*
w Hadze	*1030*	*1364.*	*338.*
w Lipsku	*899*	*1110.*	*323.*
Frankfurcie	*858*	*1198.*	*177.*

Rel: Kat: Dyssyd:

w Brunświku	773	805.	201.
Middelburgu	739	998.	
w Charlem	731	977.	169.
w Kastlu	680	834.	147.
w Stutgardz	676	900.	178.
Mancheimu	657	1325.	158.
w Altonie	620	754	
w Gromagu	551	1163.	
Gottenburgu	449	553.	132.

Nro a. w Paryżu między urodzonemi znalezionych dzieci było 5,715. Liczba umarłych przeszła urodzonych około 322 względem R. 1782 czyniąc pomiarkowanie, R. 1783 tedy w tym urodziło się 301. umarło 1057. dzieci znalezionych 271. y zaślubionych 335 więcey niż w R. 1782.

Ale mianowicie umarł nieiaki *Paw. Hughes* w starości około 115 lat rachuiąc ktory z swoią pierwszą Zoną 9ciu z drugą 5ciu z trzecią 2woch á z czwartą 7 miał dzieci á ktore wszystkie żyią dotąd.

Nro b. w Londynie pomiarkowano przytym, że wiele ludzi bardzo się zestarzało. Między umarłemi znaydowało się 2. lat 106 rachuiąc: dwoch 103. ieden od 102 ieden od 100. Pięćdziesiąt y ieden, między 80 y 90 latami.

Nro c. W Wiedniu między umarłemi liczono 2656 Męszczyzn 2460 Niewiast 2315 Dzieci Męskiey y 2812 Płci niewieściey 340 Dzieci nieżywych przyszło na świat w reście w przeszłym R. 1783 umarło 119 osob więcey, urodziło się 184 więcey y 154 par więcey ślub wzieło niż w R. 1782.